

מעבר מאלילות לתרבות כלל עולמית וטשטוש הזהות הייחודית של היהדות

בתחילת ימי בית המקדש השני החלה מלכות יון לעלות על במת ההיסטוריה (לאחר 34 שנים מתחילת ימי בית שני. ע"ז ט.). **חז"ל המשילו את יון לחושך** (בר"ר ב ד) - מדוע? כדי להבין זאת, עלינו לדעת מה קרה בעולם באותה תקופה. בעקבות הסתלקות השכינה מהעולם, והפסקת הנבואה בהדרגתיות, התמעטה הרגשת נוכחות הבורא בעולם שהייתה קיימת בזמן הנביאים. מצב זה, גרם להעלאת ערך גדלות האדם, ואיפשר לכישרון ההגיון, השכל והמחשבה האנושית להתפתח בצורה אוטונומית, בלי להזדקק לפנייה לבורא עולם. מצב זה האוטם את הנפש להקשבה הנבואית, הביא לראשית הופעתה של הפילוסופיה הקדם סוקרטית בימי תאלס, בתקופת חורבן בית המקדש הראשון, ולאחר מכן, בתקופת "יון הקלאסית" הזוהה עם ימיהם של אנשי "כנסת הגדולה", מופיעים סוקראטס, ותלמידו אריסטו ראש הפילוסופים. **הפילוסופיה של יון היא חכמה עמוקה של שכל אנושי. על ידי החכמה הם יצרו סדר ואירגון חיצוני בכל תחומי החיי, הפיסיים והמטה פיסיים: בחשיבה המדעית, הפילוסופיה, האסתטיקה, הספרות, המשטר החברתי הדמוקרטי ועוד - ומסביר ר' צדוק הכהן מלובלין שהשורש הפנימי של תרבות זו היא קליפת הגאווה (שמובילה לקנאה, תאוה וכבוד), ולכן בוחרת להתעלם מ"מי שאמר והיה עולם" (פרי צדיק, חנוכה ב; שם משמואל חנוכה תרע"ב ליל ו). וכך מבאר המהר"ל (גור אריה במדבר ד אות ט) את תקופת ביהמ"ק השני: "מקדש ראשון בשביל זכות אברהם... אבל מקדש שני היה בזכות יצחק... והבן למה מקדש שני היה חסר אורים ותומים, הארון ושכינה ואש ולוחות (יומא כא:), **זכולם הם נמשכים מן האור, ויצחק כהו עיניו**". כלומר, התת מודע האנושי בתקופת בית שני היתה של היעדר אור אלוקי בעולם, וממילא נוצר מקום לעליית תרבות החושך של יון.**

מגמתה של התרבות היוונית - הלניסטית, לא הייתה לבטל את ערכן של תרבויות אחרות, אלא יצירת תרבות כללית עולמית, הפתוחה וכוללת בתוכה מיזוג של התרבויות השונות שבעולם. דבר זה התאפשר, מכיון שהמשכילים שבאומות העולם ממילא כבר לא האמינו באלילים שלהם, והפולחנים נחשבו בעיניהם לפולקלור עממי בלבד שאין בו כל ערך מקודש באמת, ולכן הם לא ראו עניין לשמור אמונים לאל מסוים דווקא, ואדרבה - היה יחס של פתיחות לתרבויות אחרות, לאלילים ולפולחנים נוספים. כלומר, דרך החיים כבר לא הייתה עקרונית כל כך, ולא הייתה משמעותית עבור הרוב - מה שתרים להתפשטות התרבות היוונית שדגלה בסובלנות כלפי הערכים כולם.

בתפיסה זו יש לתת מקום של כבוד לכל היצירות הגדולות של האנושות, ובכלל זה לתורת משה, שכן, חכמי היוונים הכירו במעלתה של התורה, החכמה הפנימית של עם ישראל וברצונם היה שעם ישראל יתרום את חכמתו הייחודית לתרבות הכללית. ואכן, מסופר בגמרא (מגילה ט) על תלמי המלך שהזמין לאלכסנדריה שבעים ושנים זקנים, וביקש מהם לתרגם את תורת משה ליוונית. במעשה זה ביקשו היוונים לבטל מעם ישראל את הייחודיות שלהם ולהיבלע במרחב התרבותי העולמי, שכן היוונים הציגו את התורה כעוד אחת מחכמות אומות העולם, ולא כדבר ה' שפונה במיוחד לעם ישראל - כמובן שתפיסה זו התאפשרה רק מתוך הטשטוש בין הנבואה לחכמה - בין הנבואה שפונה לעם ישראל ומייחדת אותו משאר האומות ובין חכמה סתמית ששייכת לכולם. (ראה איכה רבה ב יג; פסיקתא רבתי (איש שלום) פיסקא ה - ויהי ביום כלות משה; והשוה לבמדבר רבה טו ה). תפיסה זו באה לידי ביטוי גם בשלוש עשרה הפרצות שפרצו היוונים בחומת החיל בבית המקדש (מידות ב ג), וכביאור הגר"א (שם), שעד לשם היה מותר לגויים להיכנס, ומשם ואילך נאסר על הגויים להיכנס, לכן פרצו היוונים חומה זו, כדי לטשטש את הייחודיות של עם ישראל - להדגיש שהם אומה ככל האומות, וכן למחוק את ההבדלים שבין הקודש והחול, בין הטמא ובין הטהור.

וזכינו לביאור ה"פחד יצחק" (חנוכה מאמר יג עמ' קכא), שמגלה את עינינו מהו עומק חומרתה של גלות יון, וז"ל:

"וזה הוא החידוש הנורא במהותה של גלות יון, כי על ידי הגזירות של השכחת התורה והעברת המצוות ולחץ חכמתה ודעותיה של יון על דעת תורה, בידה של יון ליצור מצב של 'ארץ לא להם' בתוך ארץ ישראל עצמה. כי יון היא המלכות השואפת ליצור מצב של מומרות בישראל, ועל כן שלטונה מחדש פנים של פיזור וגלות גם בתוך הגבולין של הארץ עצמה. וחיידוש אופיה של גלות זו המיוחד ליון הרי הוא מעמיק את גלות יון לעמת הגליות

הקודמות, ביחס של 'אין ערוך'. עומק תהום מפריד בין מידת הנוכריות של בן, הבאה מפאת שגלה מבית אביו למרחקים, ובין הנוכריות של בן המסתובב בחצרות אביו ומכל מקום הכל זר אצלו מפני ששכח שמו ושם אביו. במידתה של תהום זו נערכת היא ההבחנה בין מהותה של גלות יון, למהותן של הגליות הקודמות. וזה הוא שאמר ירמיה בנבואתו: **נמר שקד על עריהם** ופירשו בו חכמים: נמר - היינו יון, כלומר כלפי מה שאמר על הגליות הקודמות 'זאב ערבות' 'אריה מיער', הרי הוא חוזר ואומר דיון 'שוקד על עריהם'. זהו החידוש של גלות יון שאין בה בגלות זו גירושו של ישראל לתוך היער ולתוך הערבה של מדבר העמים, אלא שיוצר הוא פנים של גלות גם בתוך עריהם של ישראל עצמם".

מהו הכח המקביל בקדושה, שנברא להיות ה"לעומת זה" של הפילוסופיה ותרבות יון? ברור שהוא צריך להיות **שכל אנושי עמוק ורחב בקדושה**. המדרש (סדר עולם פרק ל; וראה סוטה מח:) מתאר בפנינו את השינוי הפנימי שהתרחש בזמן מלכותו של אלכסנדר מוקדון:

"מלך יון... הוא אלכסנדר מוקדון שמלך י"ב שנה. עד כאן היו הנביאים מתנבאים ברוח הקודש, מכאן ואילך "הט אַזְנֵךְ וּשְׁמֵעַ דְּבַרֵי חֲכָמִים" (משלי כב יז).

השינוי שמתרחש בתקופה זו היא המעבר מהנבואה לתורה שבעל פה. ואכן, לקראת סוף ימי ה"כנסת הגדולה" מתארת הגמרא ששמעון הצדיק שהיה גם הכהן הגדול, נפגש עם אלכסנדר מוקדון מלך יון, תלמידו של אריסטו. **נמצא ששמעון הצדיק חי בימי אריסטו**, בעלות השחר של הפילוסופיה היוונית (ראה יומא סט.; מגילה יא.; צמח דוד לר' דוד גאנז תלמיד הרמ"א מהדורת מ. ברויאר עמ' 196, 58-59; פוקד עקרים לר' צדוק מלובלין ו יט עמ' 276 מה' הר ברכה).